На старому дивані лежить горілиць огрядний чоловік у полотняному костюмі і парусових черевиках. У руці затиснута книжка. Думаєте, читає? Нічого подібного. Очі заплющені, живіт рівномірно то підіймається, то опускається в такт подихів, рука з книжкою поволі хилиться, хилиться, а потім ривком повертається в попереднє положення. І з часом знову починає хилитися…

Це смішить Мар'янку. Вона раз по раз відриває очі від підручника, зиркає на дідуся і беззвучно сміється. От уже любить поспати її дідуньо! І як йому не набридне? Бабуся щодень йому дорікає: "Диван пролежав, пішов би хоч у парк посидів". Не допомагає. Після сніданку — на диван, після обіду — знову на диван. Увечері, правда, виходить зі своїм улюбленим Мурзиком, та й то ненадовго. Посвистить якусь хвилину біля ґанку, і як тільки Мурзик прибіжить — знову простує до пролежаного дивана. Але лягає обов'язково з книжкою. На зауваження добродушно відповідає: "Не заважайте пенсіонерові читати!"

Мар'янка скінчила готувати уроки. Склала зошити, сховала ручку й олівець.

— Дідусю! — гукнула, не встаючи з-за столу. — Ходімо до Дніпра!

Книжка зупиняється, розплющуються очі.

— Поведіть мене до Дніпра!

Не повертаючи голови, дідусь невдоволено бурмоче:

— От не дасть почитати… Бач, веди її до Дніпра, наче мені більше й робити нічого.

— Так ви ж спите!

— Спите, спите... Я чи-и-таю... — І знову склепилися повіки. — Не той... не заважай...

А Мар'янці страх як хочеться до Дніпра. Вона відриває клаптик газети, крадеться до дідуся і легенько проводить йому біля вуха. Ритмічне хропіння порушується, дідусь крутить головою.

— От капосна муха! — каже він. — Ушнипилась.

Побачив біля себе сміхотливу внуку, здогадується:

— А, це ти, пустунко! Ну, чого заважаєш читати? Встигнемо ще до твого Дніпра.

— Ви вже давно кажете "встигнемо", а повінь не жде, починав спадати.

— Спаде, так ще буде...

— То що, ждати до наступного року?.. Та такої повені скоро й не буде. Я читала, що Дніпро не розливався так уже двадцять років.

— Краще принеси мені щось спрагу вгамувати.

Випивши склянку води, дідусь позіхнув, зручніше вмостився і знову підвів руку з книжкою. Але сьогодні, видно, всі змовилися проти нього. Не встиг заплющити очей, як задзеленчав дзвінок. З-під ліжка, оглушливо гавкаючи, вискочив кудлатий песик, підбіг до дивана і кинувся дряпати старого передніми лапами по холоші.

Мар'янка кинулася відчиняти. Незабаром повернулася весела, ніби осяяна:

— А до нас гості!

Старий насилу підвівся, спустив ноги на підлогу.

— Угадайте хто? — нетерпляче Мар'янка.

Та поки дідусь чухав потилицю, збираючись із думками, гість — високий молодий чоловік у синьому костюмі — виріс на порозі вітальні.

— Добрий день, Іване Йосиповичу!

— А, здрастуйте, Ломоносов!

Господар привітався з гостем за руку. Це він робив дуже рідко, і вже по цьому колишній студент-кварти-рант побачив, що Іван Йосипович задоволений з його візиту. Потиски рук старий вважав негігієнічним звичаєм і робив винятки лише у виключних випадках. Після того мив руки з милом. Це повторилося й зараз. "Ломоносов" (так господар прозвав Віктора Вікторовича за настирність у навчанні) з усміхом спостерігав, як Іван Йосипович подався до вмивальника. "Майже не змінився старий... Волосся тільки наче побілішало і очі вицвіли".

— Ну, як поживає наука? — питав Іван Йосипович, витираючи руки білим рушником. — Надовго в Київ?

— Та от привіз дещо в Інститут тонкої біохімії... Захищатиму докторську дисертацію.

Вони посідали за стіл. Мар'янка притулилася до дідуся.

— Докторську?.. Оце так так! Недавно був студентом, наче вчора став кандидатом, а вже... Та ви скоро й до академіка доскочите, га? — Іван Йосипович з захопленням поглядав на молодого вченого. — Може,

щось проти старості вигадали? Он у газетах пишуть, що уколи новокаїну омолоджують. А мені не віриться…

Мар'янку дуже здивувало, що дядя Віктор відмовився відпочивати з дороги. їхав цілу ніч і ранок, до того ж каже, що не спав, а тепер на запрошення дідуся відповів:

— Дякую, я не стомився.

От коли б дідусь отак! Він би її скрізь поводив — і до Дніпра, і в зоопарк, і в панорамне кіно…

— А як ваше життя-буття? — почав розпитувати майбутній доктор. — Де це Катерина Митрофанівна?

— Та пішла на базар. А живемо помаленьку. Я оце пішов на пенсію, то більше читаю та міжнародними проблемами цікавлюся… А ви, як станете доктором, не забудете про наш дім?

— Постараюсь, — сказав з усмішкою докторант. — Студентські літа не забуваються.

— Ну, дивіться. Ідіть уже розташовуйтесь, ваша кімната вільна, а то я заговорив вас.

"Ломоносов" узяв свого чемодана, що стояв у передпокої, і в супроводі цікавої Мар'янки зайшов до невеличкої кімнати, обклеєної шпалерами, в якій він колись жив стільки років.

Дівчинка щебетала, наче пташка. Розповіла, як вчиться гарно, які новини в дворі, а найбільше — про дідуся. Так тяжко, так важко з ним, наче з дитиною: все на дивані — якщо не лежить, то сидячи дрімає!

Вручивши школярочці гостинці, Віктор Вікторович вийняв із чемодана невеличку пляшечку, наповнену золотистою рідиною.

— Оце бачиш, Мар'яночко?

— А що воно?

— Це… як би тобі простіше пояснити… Біологічний екстракт "Сомнус моментаріум". Виготовлений він з кількох ферментів і вітамінів. Бачиш, сон людини пов'язаний з роботою кори головного мозку…

— А я думала, кора тільки на деревах буває, — щиро здивувалася Мар'яночка.

Вчений розсміявся.

— Усе це зрозумієш, коли станеш студенткою інституту…

— А я в інститут не хочу, я буду двірничкою!

— Так?.. Ну, що ж… Хтозна, як тобі пояснити… Можу сказати тільки: дві–три крапельки цієї рідини зроблять людину всесильною! Вона не спатиме цілу добу і буде бадьорою. Ось принеси мені півсклянки води.

Мар'янка швидко повернулася із склянкою в руках. Не відриваючи погляду, стежила, як гість набрав піпеткою рідини і капнув у воду. Крапельки ті відразу ж розчинилися, вода лишилася, якою була. Він випив її, витер хусточкою губи.

— От і все, Мар'яночко, тепер мені до завтрашнього ранку спати не захочеться.

Дівчинка подивилась на нього недовірливо:

— Ніскілечки?

— І на макове зерно. Оце піду в своїх справах, а вночі читатиму, писатиму…

— Дурите.

— Ось побачиш.

— А мені можна?

— От чи можна дітям — цього не знаю. Це ще медики мусять перевірити. Та воно й не смачне.

— А… пенсіонерам?

— Дорослим усім корисно. Ну, гаразд, Мар'яночко, поговоримо потім, бо мені треба до міста.

Дівчинка вийшла з кімнати якась замислена, подивилася на годинника, що висить у кухні на стіні. В цей час дверцята в ньому відчинилися, виглянула дерев'яна зозулька і почала: ку-ку, ку-ку, ку-ку… "Скоро обід!" — радісно і разом з тим тривожно подумало дівча.

Після обіду Іван Йосипович за звичкою почвалав до дивана, Катерина Митрофанівна сіла на кухні церувати панчохи, а Мар'янка все товклася біля неї, чомусь не поспішаючи у двір до подруг. Часто прохиляла двері і крадькома заглядала до дідуся. А з Іваном Йосиповичем робилося щось незрозуміле. Ніяк не міг заснути! І ліг, як завжди — голова на одній качалці, ноги — на другій, і книжку взяв — не спиться, та й годі. Заплющив очі і навмисне почав хилити руку з книжкою, а сон не з'являвся. Ліг боком, уткнувшись носом у клейончасту спинку дивана, почав сопіти. Не бере! Повернувся на другий бік — марно! "Що це зі мною? — подумав тривожно. — Невже захворів?"

Зайшла Мар'янка. Ледве стримуючи сміх, сказала:

— Так що, підемо, дідусю, до Дніпра?

— Відчепися зі своїм Дніпром! Бачиш, я ліг відпочити.

— Так ви ж не спите!

— Коли б же не так заважали, а то… Біжи надвір, я годинку подрімаю, а тоді вже підемо, хай йому всячина.

Мар'янка з кімнати підстрибом. Тепер вона добре знала, що дідусь не спатиме. Адже коли він попросив води, вона заскочила до кімнати дяді Віктора і капнула в склянку золотистої рідини.

Через годину вона таки умовила дідуся піти на Володимирську гірку — звідти ж так далеко видно. Іван Йосипович погодився, сподіваючись, що прогулянка допоможе йому позбавитися безсоння. В полотняному костюмі, в солом'яному брилі, він скидався на дачника. Почував себе добре, навіть бадьоро. Тривожився тільки, що не вдалося поспати. "Ну, нічого, — заспокоював себе в думці, — вночі надолужу".

Настала ніч.

Іван Йосипович лежить горілиць. Вікно відчинене, стиха шелестить листям на причілку горіх, наче сіє дощем. Ніч місячна, сповнена таємничого шерхоту. Вже давно не ходять трамваї, принишкли, наче до чогось прислухаючись, сади і парки міста — все спить, один тільки Іван Йосипович не може заснути. Уже й рахував про себе (дійшло щось до двадцяти тисяч!), а сон як рукою зняло. Десь читав: для того, щоб заснути, є й інші способи. Наприклад, уявити слона чи верблюда, спочатку маленького, а потім нехай збільшується і збільшується до грандіозних розмірів, аж поки його контури не розпливуться, — саме тоді людина й засне. Уявляв. Спочатку слона, вірніше, слоненя. Роздував

його в уяві до, того, що в зоопарку стояли тільки передні ноги, задні — десь аж у Святошині, тулуб затуляв усе небо, а хобот тягся до червоних вогнів телевізійної вишки біля Хрещатика. Не допомогло! Тоді таку ж операцію проробив із верблюдом, бегемотом… Спати не хотілося.

"Треба вийти з Мурзиком на ганок, — вирішив у відчаї старий. — Може, свіже повітря…"

Песик зрадів цій оказії. Стиха повискуючи, метався поміж ногами, наче підштовхуючи господаря. Іван Йосипович чалапав, щоб нікого не розбудити: глупа ж ніч, усі солодко сплять.

Та виявилося, спали не всі. З прочинених дверей кімнатки Віктора Вікторовича било світло. "Заснув і забув вимкнути", — подумав старий і прохилив двері. Учений сидів за столиком перед розкритими книгами, щось занотовував на окремих аркушиках паперу. Іван Йосипович злегка кашлянув, щоб привернути до себе увагу. Вчений обернувся і пильно подивився на господаря, ніби вивчаючи його обличчя. Потім усміхнувся і запросив заходити.

— Чого це ви не спите, молодий чоловіче? — спитав господар, сідаючи біля відчиненого вікна. Здавалося, йому було приємно, що не лише він загубив сон.

— А ви? — замість відповіді весело спитав гість.

— Та що ж я… Старим людям часто не спиться.

— Ну, а я тепер зовсім не сплю!

— Що?..

— Кажу, я ось уже з півроку не спав і п'яти хвилин.

— Ну, це вже ви той… — Старий з усмішкою глянув на вченого. — Не жартуйте! Без сну людина й тижня не проживе.

— Це вірно. Але в мене є засіб для миттєвого сну. Я його так і назвав — "Сомнус моментаріум". Ось подивіться. — Віктор Вікторович вказав на пляшечку золотистої рідини, що стояла тут же, на столику. — Оце він і є! Треба лише кілька краплин екстракту, щоб організм людини відновив енергію, і відновив ще краще, ніж він це робить за семи–восьмигодинний сон.

— Так-так… — заговорив Іван Йосипович, стріпуючи пляшечку перед очима. — Я завжди казав, що ви щось вигадаєте таке… Але цього не сподівався. Значить, геть сон?

— Геть!

— А… а що ж тоді вночі робити?

— Працювати, навчатися, займатися спортом, мистецтвом… Усе, що й удень. — Віктор Вікторович помовчав, а тоді заговорив швидко, наче аж сердито: — Людина спить третину свого життя! От, скажімо, ви. Скільки вам — шістдесят п'ять?

— Шостий уже…

— Значить, двадцять два роки ви проспали. Не жили, а спали!

— Та воно-то гак…

— А уявляєте, скільки б ви могли зробити корисного за ті двадцять два роки?

— Але ж і поспати приємно… — Старий, згадавши про сон, розкрив рота, щоб позіхнути, та навіть і позіхати не хотілося!

— А тим, що працюють на нічних змінах, що водять кораблі, електровози, літаки, автомашини? Знаєте, як їм важко боротися зі сном? А то прийняв кілька крапель цього екстракту — і вже ти бадьорий, виспаний!

— І довго так можна протягнути?

— Хоч і сто років. Це ж не збудник, що виснажує нерви, це екстракт, який сприяє їхньому зміцненню. Я ось почуваю себе набагато здоровшим, ніж раніше, коли валявся в постелі.

— Що ж ви з ним далі робитимете… з оцим екстрактом?

— Потрібні ще дослідження, перевірки. Якщо медики підтримають мене, то, гадаю, він знайде широке застосування.

— І що, приймати ці краплі треба буде обов'язково?

Вчений засміявся:

— Зовсім ні! Якщо ви хочете й надалі губити третину свого життя — спіть на здоров'я. Але я впевнений: ви самі попросите в мене цих крапель.

— Довго доведеться чекати! — усміхнувся Іван Йосипович.

— А як ви зараз себе почуваєте?

— Та почуваю непогано, от тільки безсоння…

— Це подіяв "Сомнус моментаріум". Вас почастувала Мар'янка.

— Та ви що? — злякано підвівся старий. — Значить… А довго він не даватиме спати?

— Не бійтеся, це не пошкодить вашому здоров'ю. А діє один прийом лише на добу, незалежно від дози.

— Ну, слава богу, значить, завтра я все ж посплю. — Іван Йосипович заспокоївся і знову сів. — Бачите, Вітю, відкриття ваше геніальне, але… Я так люблю поспати! От пустунка… Ви заховайте, щоб вона не того…

— Завтра несу в інститут.

— Вірно, хай йому грець, цьому екстрактові. А взагалі, поздоровляю, чого ж… — Іван Йосипович хитро примружив очі. — І все-таки ви не розумієте, що то значить добре поспати!